

Csaba László (szerk.): Privatization, Liberalization and Destruction: Recreating the market in Central and Eastern Europe

Dartmouth Publishing Co., Andershot (Anglia) és Brookfield (Egyesült Államok), 1994, IX + 330 oldal

Habár meglehetősen hosszú idő telt el 1989 "piaci forradalma" óta, nem szűnő vita tárgya maradt a kelet és közép-európai rendszerváltozás. Ennek legalább három oka van. *a)* A rendszerváltás leginkább kísérlethez hasonló, amely a piaci rend kialakulására/kialakítására irányul. Márpedig minden kísérlet értékelése, minden tudomány szakban elhúzódó, időigényes. *b)* A rendszerátalakításnak koránt sincs vége. Így mind a reálfolyamatokat - leíró értelemben -, mind normatív szempontból tovább kell tanulmányoznunk. *c)* Azt sem állíthatnánk, hogy véglegesen fény derült volna arra, miben is áll a rendszerváltozás, melyek minőségi elemei, utóbbiak hogy függnek össze, mi a szerepe a pályafüggőségnek, hol a helye az iparpolitikának és a spontán folyamatnak.

Az a tény, hogy az egyes országok nagyon eltérő pályát járnak be, megnehezíti a folyamat megértését és értelmezését. Az átalakulás általános, elméleti értékelése különösen nehéz feladat. Többen még abban is kételkednek, hogy e feladat egyáltalán megoldható.

A főntebb vázolt helyzet rögtön fölveti azt a kérdést, hogy mi indokolhatja újabb könyv közreadását a máris áttekinthetetlenül duzzadt szakirodalomban? Minek alapján dönthetjük el, hogy érdemes-e rászálni az időt? Megítélésem szerint a következő tényezők a legfontosabbak: *a)* a folyamatot alapvetően új megvilágításban mutatja be, avagy sikeresen és eredeti módon illeszti általános közgazdaságtani keretbe (például az intézményi közgazdaságtan kategóriarendszerébe helyezve); *b)* új információt, eddig nem ismert adatokat hoz nyilvánosságra; *c)* egy helyre gyűjtve, csokorba szedve tesz hozzáférhetővé olyan elemzéseket, amelyek különben csak különféle korlátozott hatású folyóiratokban van nehezen hozzáférhető kiadványokban szétszórva jelennének meg; *d)* felhasználható az oktatásban; *e)* többszerzős mű esetén kellőképpen összehangoltáke a szerzők eltérő megközelítését, tárgyalásmódját, úgy, hogy a nézetkülönbség könnyen áttekinthetővé váljék?

A Csaba László által szerkesztett mű a könyvpiac erős versenynek kitett részén jelent meg. Az elmúlt évek során számtalan érdekes és érdektelen mű jelent meg a témában. Az Európai Gazdaságösszehasonlító Társaság groningeni közgyűlése kapcsán összeállított kötet szerzői alaposan átdolgozták előadásait, a fennmaradó hiányt pedig a szerkesztő meghívott szerzők - külön e kötet számára írt - írásaival pótolta.

Nos, milyen is ez a kötet a fönti ötös követelményrendszer tükrében? Először: a rendszerváltás alapvetően új elméletét adja-e? Ez aligha lehetséges, hisz többszerzős munkák eleve nem erre a célra születnek. Ez a jelen kötetre is áll. Mindazonáltal kétségtelen, hogy eredeti - bár sokszor vitatható - választ ad arra az alapkérdésre, hogy lehetséges-e a piacgazdasági átmenet *általános elméletét* adni? A szerkesztő értékelő zárófejezetében (A rendszerváltozás közös és eltérő vonásai címen) a kételyeit hangoztatja, mert szerinte "a rendszerváltó stratégiák tartós közös vonása épp az, hogy eltérőek" (209. o.). S valóban, a megelőző fejezetek bőségesen szemléltetik e széttartást. Ez azonban még nem bizonyítja az elméleti általánosíthatatlanságot. Utóbbi ugyanis nem igényli azt, hogy a folyamatok és a meghatározó tényezők legyenek egységesíthetők, hanem csupán csak azt, hogy bizonyos általános összefüggésekből levezethető legyen a végeredmény. Azonos szabályok, tényezők és összefüggések eltérő közegben eltérő eredményre vezetnek. Morris Bornstein fejezete (Privatizálás Közép és Kelet-Európában: eljárások, politikai válaszok és gazdasági következmények) épp ezt mutatja be mesterien. Hasonló következtetésre juthatunk Marek Dabrowski fejezetét (A kormányzat szerepe a

posztkommunista országokban) vagy Pual Welfems tanulmányát olvasva (Privatizálás és a külföldi működőtőke KeletEurópában: elméletek, alternatívák és stratégiák), vagy Wladimir Andreff (Dezintegráció és magánosítás Közép és KeletEurópában) és Kádár Béla esszéjét (A rendszerváltás nehézségei, útja és politikája) végiggondolva is. Az általános értelmezési keret természetesen igen távol áll az általános, vagyis azonos gyógmódokat javalló gazdaságpolitikai megközelítéstől. Ugyanakkor a pozitív elemzés aligha lehet meg egységes szemléleti keret nélkül. Az első követelményünk szerint tehát érdekes hozadéka van a könyvnek, ha nem is pontosan az, amit a szerkesztő ígér.

A második követelmény (új információ és adatok) tekintetében a könyvek szokásos megjelenési ideje, no meg az ismertetőket közlő lapok átfutását ismerve, nem várhatunk sokat. E tekintetben a szerkesztéskori állapotok szerint naprakésznek volt mondható a kötet. A gazdaságpolitikai alternatívák mibenlétére és végkimenetelére nézve időtálló például Silvana Malle írása (Privatizáció Oroszországban: intézményi változások összehasonlító megközelítésben) és Pekka Sutela tanulmánya (Az orosz külkereskedelem: a liberalizálás és az állami felügyelet mezsgyéjén). Mai szemmel nézve persze a megállapítások újdonságértéke kisebb, az elemzés időtálló volta azonban nem kétséges. Különösen Malle élelátása tűnik ki a visszapillantásban, de ugyanez mondható Miroslav Hrnčíř tanulmányáról is (A néhai Csehszlovákia pénzügyi közvetítő rendszerének mérlege).

A harmadik szempont az időtakarékoságé, s e tekintetben könnyű igenlő választ adnunk. A kötetben a rendszerváltás kérdéskörének csaknem egészét fellelhetjük: regionális áttekintésektől (mint amilyen Kádár, Dabrowski és Welfens írása) a posztszovjet válság kérdéséig (Malle, Sutela és Andreff tanulmánya), kevésbé ismert országok tapasztalatától (így Joze Mencinger a szlovén privatizálásról, Daniel Daianu a román egyensúlyhiány jellegéről, Tatiana Houbenova a bolgár liberalizációs programról) komparatív elemzésekig (Bornstein már idézett műve mellett Klaus Schader összehasonlítása a szovjet utódállamok reformpolitikájáról és Csaba záró értékelése). E széles megközelítésből számomra nagyon hiányzik a privatizálás *jövedelemújraelosztó hatása*. Bár különféle fejezetekben esik szó ilyesmiről, a tárgyalás nagyon érintőleges, nem pótolja a szerves elemzést.

A negyedik - oktatási - szempont a kötet egészében alárendelt jelentőségű. Egyes fejezetei azonban ma is jól használhatók oktatási célra, így mindenekelőtt Bornstein és Dabrowski kiváló írása.

Végül szót kell ejtenünk a könyv fölépítéséről is. Ez mindig kényes kérdés az olyan műveknél, amelyek végül is egy konferencia kapcsán születtek meg. Megítélésem szerint itt lehetett volna változtatni. Például miért kerül a szovjet szétesés az egyes országok tapasztalata elé? Ez azt sugallja, mintha az oksági lánc is ebben az irányban lenne erősebb, nem pedig fordítva. Időben természetesen a szovjet szétesésre - 1991ben - csak az 1989ben indult rendszerváltozásokat *követően* került sor. Malle írása is inkább az országtanulmányok közé illene, mint a szovjet széteséshez. Végül nem mindig történik meg az eltérő felfogású szerzők álláspontjának összehangolása és ütköztetése. Ez utóbbira csak a záró fejezetben került sor, holott a kötetnek hasznára vált volna ezt mindjárt a bevezetésben megtenni, orientáló jelleggel. Ez a bíráló megjegyzés persze nem csökkenti a könyv tartalmi értékét.

Mindezt egybevéve a Csaba László szerkesztette kötet meglehetősen jól szerepelt az ötös kritériumrendszereiben. Így jó szívvel ajánlható mindazoknak, akik a gazdasági átmenet iránt konkrétan vagy az intézményi változások iránt az elmélet szintjén érdeklődnek.

Bruno Dallago

Bruno Dallago a trentói tudományegyetem közgazdasági tanszékének professzora, az Európai Gazdaságösszehasonlító Társaság (EACES) elnöke.
